

НУТГИЙН ӨӨРӨӨ УДИРДАХ ЁСНЫ ОНОЛ, ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**Ц.Ганболд**

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн зөвлөх профессор

Ц.Бямбачулуун

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Хураангуй

Нутгийн өөрөө удирдах ёсны талаарх ойлголт, үүсэл, хөгжил, үзэл санаа, эрдэмтэн, судлаачдын үзэл баримтлалын талаар дурьдсан.

Түлхүүр үг: *Муниципалитет, өөрөө удирдах ёсны тухай институци, онол, үзэл баримтлал, төрийн байгуулалт.*

Нутгийн өөрөө удирдах ёсны талаарх үзэл баримтлалын үүсэл, хөгжил.

Өөрөө удирдах ёсны онолын үзэл баримтлал нь хүн төрөлхтний хувьд он удаан жилийн түүхтэй юм. Нутгийн өөрөө удирдах ёсны үзэл санаа нь XVIII зууны сүүлч XIX зууны эхээр баруун Европын улс орнууд болон Америкт анх үүсчээ. Францын хувьсгалын (1789) үед төртэй харилцах нэгжийн бие даасан байдлыг илэрхийлэх, нөгөө талаар нутгийн өөрийгөө удирдахтай холбон “Өөрөө захирах” хэмээх ойлголтыг хэрэглэх болжээ. Пруссийн сайд Хенрих Фридрих Карл вон Штейн (1757-1831) хагаран бутрах аюул нүүрлэж байсан тухайн үед Пруссийн иргэдийн нийгмийн эрмэлзлийг дэмжиж, герман үндэстнийг нэгтгэхэд олон жижиг ванлигуудын бие даасан эрхийг хүлээн зөвшөөрөх зорилгоор уг үзэл баримтлалыг боловсруулжээ. Энэ үзлээ 1808 оны “Пруссийн хотын журам”-д тусгасан бөгөөд, хожим нь Пруссын ерөнхий сайд Отто фон Бисмарк энэ үзлийн дор германыг тайван замаар нэгтгэжээ¹.

Хожим Америкийн засаг төрийн тогтолцооны суурь болсон “Тусгаар тогтнолын тунхаг”-ийн (1776) зохиогчдын нэг, Холбооны Үндсэн хууль боловсруулсан төлөөлөгчдийн нэг болох Томас Джефферсон нутгийн удирдлагыг хүнд байгалиас заяасан үндсэн эрх хэмээн үзэж, улс орон даяар хөгжүүлэхийг уриалж байсан байдаг².

Нутгийн өөрөө удирдах ёсны онолын үндсийг боловсруулахад Д.Морган, А.Токвиль, Л.Штейн, Р.Гнейст нарын зэрэг эрдэмтэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн гэж

¹ Баттогтох Б. Нийтийн удирдлагын үндэс. Хамтын бүтээл. УБ., 2018. тал 350

² ШУТИС Төрийн удирдлага. Хамтын бүтээл. УБ., 2019. тал 146

үздэг³. А.Токвель өөрийн бүтээлдээ “Засаглалын анхдагч үндэс нь төр улс, тэр ч байтугай ард түмэн биш, харин өөрсдийн хувийн хэргийг өөрсдөө зохицуулж, сайн дурын үндсэн дээр нэгдсэн бие хүмүүс мөн” хэмээн тэмдэглэж байв⁴.

Германы төрийн зүтгэлтэн Пруссийн сайд Барон Фон Штейн (1757-1831) нь 1808 оны 11 сарын 19-нд “Хотын дүрэм” баталсан нь хотын өөрөө удирдах эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн анхны эхлэл болж түүхэнд үлджээ⁵. Түүний энэ реформын гол агуулга нь хотын өөрөө удирдах ёсыг шинээр төлөвшүүлэн тогтоох тухай үзэл санаа байсан бөгөөд “Өөрөө удирдах ёсыг иргэд орон нутгийн түвшинд төрийн удирдлагын хэрэгт оролцох хэлбэр” гэж үзжээ. Штейн нэгэн илтгэлдээ: “Орон нутгийн хэмжээнд шийдвэрлэх асуудал, хэрэгжүүлэх бодлогыг төрийн байгууллагаас тусдаа нутгийн бие даасан иргэдийн удирдлага, түүний субъект хариуцах ёстой. Энэ нь төрийн үүрэг, ачааллыг зохицуулахад томоохон түлхэц болно⁶” хэмээн дурьдсан байдаг. Штейний энэхүү үзэл санаа тухайн үедээ бүрэн төгс хэрэгжиж чадаагүй ч, хожим энэ ойлголт либерализмын нөлөөгөөр иргэдийн хувийн эрх, эрх чөлөөний агуулгаар хүрээгээ тэлж өргөн хүрээнд хэрэглэгдэх болжээ.

Ф.Л.Кнемайер үзэхдээ “...Нутгийн өөрөө удирдах ёс гэдгийг тодорхойлохын тулд юуны өмнө төрийн харьяаллын нутаг дэвсгэрийн нэгж дэх нутгийн бие даасан үйл ажиллагаа явуулах эрх зүйн боломж статус гэдгийг нь хүлээн зөвшөөрөх ёстой” гэсэн⁷ бол Америкийн эрдэмтэн В.Рожер “...Нутгийн өөрийн удирдлага гэдэг нь ...гадны ямар нэгэн нөлөө хяналтаас чөлөөтэй байж хэрэгжүүлдэг, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн бие даасан тодорхой бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэгч субъект...” гэж тэмдэглэжээ⁸.

Нутгийн удирдлагын тухай Европын Дүрмийн 3-р зүйлд: Нутгийн өөрөө удирдах ёс (Local self-governance) нь орон нутгийн эрх барих байгууллагаас төрийн хэргийн үлэмж хэсгийг хуулиар тогтоосон хязгаарын хүрээнд, өөрийн хариуцлага дор, орон нутгийн хүн амын ашиг сонирхолд нийцүүлэн зохицуулах болон удирдах эрх, чадварыг илэрхийлнэ (“Нутгийн өөрөө удирдах ёсны үзэл баримтлал” Европын зөвлөл, Страсбург,1985)⁹ хэмээ тодорхойлсон байдаг.

Нутгийн удирдлага гэдэг нь төвийн удирдлагаас ангид орон нутгийн төвшний удирдлагыг хэлэх бөгөөд энэ нь засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн зорилго, өөрөө удирдах ёсыг захиргааны удирдлагын арга барилтай зөв хослох чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд олон түмэн оролцох боломжтой, гадны ямар нэгэн нөлөө, хяналтаас чөлөөтэй байж тэдгээрийн тодорхой засаглах бүрэн эрхийн тухай асуудал юм¹⁰. Тухайлбал, “Нутгийн удирдлага” гэдэг ойлголт: 1. Нутгийн өөрөө

³ Шарбанди Б. Удирдахуй ба нутгийн удирдлагын зарим асуудалд. УБ., 2010. тал 49

⁴ МУЗГ “Монгол улсад нутгийн өөрийн удирдлагын чадавхийг дээшлүүлэх нь” МНУХолбоо. УБ.,2003. тал 19

⁵ Төмөр С. Монгол улсын үндсэн хуулийн эрх зүй: Нутгийн өөрөө удирдах ёс онол, туршлага, хэтийн төлөв. УБ., 2004. тал 27

⁶Heinrich Scholler, Hans Stimpfl. Kommunale selbstverwaltung Munchen. 1995.S.17-18.ff

⁷ Кнемайер Ф.Л. Организация местного самоуправления в Баварий Государство и право М. 1995 №4 стр.

⁸Roger H. Wels Amerikan Local Government. Mc. Graw.-Hill 1939 p. 4-5

⁹ Даваадулам Ц, Засаглалын үзэл баримтлал, нэр томъёоны тайлбар толь бичиг. УБ., 2010. тал 59

¹⁰Roger H.Wells: American Local Government. New York. 1939. Pp 1-4

удирдах ёсны, 2. Нутгийн захиргааны /гүйцэтгэх/ байгууллагын удирдлага гэсэн хэсгээс бүрдэнэ¹¹.

Орон нутгийн удирдлага ба Муниципалитет.

Орон нутгийн захиргаа хэмээх нэр томъёо нь (Местные власти, local government)¹², (local government буюу орон нутгийн засаг захиргаа)¹³ гэх зэргээр дэлхийн улс орнуудад янз бүрээр нэрлэгдэж иржээ. Орчин үеийн ардчилсан засаглалтай улс орнуудад Нутгийн өөрөө удирдах ёсны агуулгыг шингээсэн “Орон нутгийн удирдлага” гэсэн нэр томъёог өргөн хэрэглэдэг. Харин муниципалитет¹⁴ бол зөвхөн хотын иргэдийн өөрөө удирдах ёсыг илэрхийлэх нэр томъёо бөгөөд хотын удирдлага (Urban government)¹⁵ нь хөдөө орон нутгаас илүү нарийн төвөгтэй олон зохицуулалттай байдгаас улбаалан энэ нэр томъёог Европт хэрэглэсээр ирсэн байна. Л.А.Велихов “Хотын аж ахуйн үндсүүд” (1978 он) бүтээлдээ “Minis гэдэг нь латиний “тяжесть, тягота, бремя, carico, ресiрiо-беру, принимаю” гэсэн утгатай үг юм. Ингэхлээр “Муниципалитет” гэдэг бол нийгмийн болон аж ахуйн зорилтыг төрөөс зөвшөөрсөн хүрээнд өөрийн хөрөнгө, эдийн засгийн зохих хүчин зүйлс, төр засгийн дэмжлэгт тулгуурлан хэрэгжүүлэх удирдлага юм” хэмээн тодорхойлсон.

Дэлхий нийтийн ерөнхий жишгээс харахад “муниципалитетийн удирдлага”-ыг нутгийн өөрөө удирдах ёс, төрийн удирдлагын нэгдлийг өргөн утгаар, харин зөвхөн нутгийн өөрөө удирдах ёс, эсвэл зөвхөн нутаг дэвсгэрийн тодорхой нэг нэгж, жишээлбэл, “Хотын удирдлага” гэсэн явцуу хоёр утгаараа хэрэглэдэг байна. Гэхдээ зарим улсад жишээ нь, АНУ-д муниципалитетийн удирдлагад зөвхөн хотын удирдлагыг хамааруулж ойлгодог бөгөөд, муниципалитетийн удирдлага нь үйл ажиллааныхаа үндсэн арга, хэлбэрийг Үндсэн хуульд нийцүүлэн өөрөө журамлан тохируулж тогтоодог. Энэхүү хэлбэрийг сүүлийн үед “Муниципалитетийн эрх зүй” буюу “Нутгийн өөрөө удирдах ёсны эрх зүй” гэж томъёолох болжээ¹⁶.

Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага (Local selfgoverninig bodies, местные самоуправляющиеся органы)¹⁷ нь төрийн байгуулалтын хувьд холбооны (federal, федеральное)¹⁸ болон нэгдмэл (unitary state, унитарное государство)¹⁹ байгууламжтай улс орнуудад адил түвшинд хэрэглэгдэх боловч, Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагын дээд эрх мэдлийн түвшинд л ялгаа нь ажиглагддаг. *Холбооны төрийн байгууламжтай улсууд* нь үндэстний ба газар нутгийн холбооны

¹¹ Төмөр С. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн эрх зүй. Нутгийн өөрөө удирдах ёс: онол, туршлага, хэтийн төлөв. УБ., 2004. Дөтгөөр дэвтэр. тал 8

¹² Довчин Ё. Улс төрийн үг хэллэг нэр томъёоны толь. УБ., 2005. тал 132

¹³ Баттогтох Б. Нийтийн удирдлагын үндэс. Хамтын бүтээл. УБ., 2018. тал 346

¹⁴Муниципалитет **англиар municipality**, латинаар municipium гэж нэрлэдэг байна. Энэ нь зөвхөн хотуудын удирдлагыг хэлнэ. 1789 оны 12 дугаар сарын 14-нд Муниципалитетийн статусын тухай хуулийг баталсан. Энэхүү хуулиар нутаг дэвсгэрийн бүх нэгжийг communes гэж нэрлэн нэг адил статустай, адил нутаг дэвсгэртэй байхаар тооцож зохицуулсан байдаг.

Бямбачулуун Ц., Пүрэвсүрэн Ц. “Нийгмийн шинжлэх ухааны ойлголт, нэр томъёоны тайлбар толь”. УБ., 2008. тал 216

¹⁵ Салватор Шиаво-Кампо ба Пачампет Сундарам Иргэддээ үйлчилж, төрт ёсны үнэт зүйлсээ хадгалах: Өрсөлдөөнт Ертөнцөд Төрийн Захиргааг Сайжруулах нь. УБ., 2011. I дэвтэр. Орч. Ц.Даваадулам, Ган.Батбаяр. тал 153

¹⁶ Төмөр С. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн эрх зүй. Нутгийн өөрөө удирдах ёс: онол, туршлага, хэтийн төлөв. УБ., 2004. Дөтгөөр дэвтэр. тал 17-18

¹⁷ Довчин Ё. Улс төрийн үг хэллэг нэр томъёоны толь. УБ., 2005. тал 132, 324

¹⁸ Дурьдсан бүтээл. тал 84

¹⁹ Дурьдсан бүтээл. тал 247

улс гэсэн хоёр хэлбэрт хуваагддаг. Тухайлбал, ОХУ, Нигер, Энэтхэг зэрэг улсууд үндэстний холбооны улсад хамаарагддаг бол; АНУ, Герман, Швейцар зэрэг улсууд газар нутгийн холбооны улсад хамаарагдана²⁰. Эдгээр улсуудад холбооны төв засаглалыг хүлээн зөвшөөрч захирагддаг ч бие даасан үндэстний болон газар нутгийн бүсчлэлээр хязгаарлагдсан муж улсын засгийн газар оршдог.

Нэгдмэл төрийн байгууламжтай улсуудад орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага ажилладаг боловч улс төрийн бие даасан засаглал бүхий засгийн газар байдаггүй бөгөөд зөвхөн төв засгийн газартаа захирагдан ажилладаг. Нэгдмэл төрийн байгууламжтай улсуудыг энгийн нэгдмэл, нийлмэл нэгдмэл гэж хоёр ангилдаг. Энгийн нэгдмэл улсад ихэнх иргэд нь нэг үндэстнээс бүрдсэн, газар нутгийн хувьд салшгүй нэгдмэл түүхэн уламжлалтай улсууд ордог. Тухайлбал, Монгол, Япон, Итали гэх мэт. Харин нийлмэл нэгдмэл улсуудын жишээ нь олон үндэстнээс бүрдсэн Хятад, газар нутгийн хувьд нийлмэл Франц, Их Британи зэрэг болно²¹.

Орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны үндсэн ойлголтууд.

Орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны бас нэгэн гол ухагдахуун нь оросоор община, англиар community бөгөөд ард иргэдийн коммунити нь төрөөс хараат бус иргэдийн сайн дурын үүсгэл санаачилгад тулгуурласан иргэний байгуулал юм. Коммунити хэмээх үг нь хэрэглэгдэж буй байдлаасаа хамааран дараах утга санааг өөртөө агуулж байдаг. Үүнд:

- Газар зүйн байршлаараа нэгдсэн хүмүүс: Хот айлууд, нутаг усныхан, хотынхон
- Хамтын эзэмшил: Сууц өмчлөгчид, нэг хорооллынхон
- Нийтлэг эрх ашиг, нэгэн зорилгын төлөө ажиллаж буй бүлэг: Төрийн бус байгууллагууд, нэг шашин шүтлэг
- Нутаг дэвсгэр, засаг захиргаагаар нэгдсэн оршин суугчид: Баг, хороо, сум, дүүрэг, хот, тосгон²².

Нутгийн өөрөө удирдах ёсны талаарх монгол эрдэмтдийн үзэл баримтлал.

Б.Чимид: “...Хураангуйлж авч үзвэл өөрөө удирдах ёс гэдэг нь тухайн нутаг дэвсгэрийн нэгж, байгууллага хамт олны дотоод амьдралын асуудал, хэргийг тэндхийн иргэд, хамт олон шууд буюу төлөөлсөн байгууллагаараа уламжлан бие даан шийдвэрлэж, эрхлэн хөтлөх, хариуцах ёс, баталгаа бүхий чадавхи мөн...”²³ бөгөөд “Нутгийн өөрөө удирдах ёс бол орон нутгийн хүн амын хамтын нийгэмлэг нь ардчилсан төр-нийгмийн байгууллын нэг үндсэн бүрдүүлбэр байж, иргэдээс засгийн эрхийг барилцаж, нийгмийн хэргийг удирдахад оролцох улс төрийн суурь эрхээ хэрэгжүүлдэг гол боломж юм²⁴” гэжээ. Тэрээр Хууль зүйн утгаараа өөрөө удирдах ёс нь:

- Өөрсдийн асуудлаа өөрсдөө хуулийн хүрээнд бие даан шийдвэрлэх
- Тэрхүү шийдвэр нь тэдний орших нутаг дэвсгэрт заавал биелэгдэх

²⁰ Баттогтох Б. Нийтийн удирдлагын үндэс. Хамтын бүтээл. УБ., 2018. тал 347

²¹ Дурьдсан бүтээл. тал 347

²² <https://en.oxforddictionaries.com/definition/community> эх сурвалжаас, Баттогтох Б. Нийтийн удирдлагын үндэс. Хамтын бүтээл. УБ., 2018. тал 347

²³ Монгол Улсын үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. Тохимол П. УБ., 2000. тал 20

²⁴ Чимид Б. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн мэдлэг, УБ., 2008. тал 365

хүчинтэй байх

- Тийнхүү шийдвэрлэх хэрэгжүүлэхдээ гаднын (төрийн) нөлөө дарамтад автахааргүй бөгөөд хэрэгжих баталгаатай байх зэрэг гол шинжтэй байдаг²⁵” гэж дурьдсан байна.

С.Төмөр “... хүн амаас орон нутгийн шинжтэй асуудлыг бие даан, гэхдээ хариуцлагаа өөрөө хүлээж шийдэх, орон нутгийн өмчийг өөрөө захиран зарцуулах явдал мөн.” бөгөөд “...Үндсэн хуульт байгууллагын үндэс суурь, шууд ардчиллын үндсэн институт төдийгүй түүхэн болон нутгийн уламжлалт заншлыг харгалзан нутгийн амьдралын асуудлаа бие даан шийдвэрлэх нөхцлийг хангадаг нутгийн нэгж дэх хамт олны (иргэд, хүн амын) зохион байгуулалтын хэлбэрүүдийн тогтолцоо болдгоороо онцлогтой юм” гэж тэмдэглэжээ²⁶.

Д.Ганзориг “Нутгийн өөрөө удирдах ёс бол ...тухайн нутаг дэвсгэрт оршин суугаа иргэдийн ашиг сонирхлын илэрхийлэл, тэдний бие даасан субъект хэрэгжүүлдэг, тэдгээрээс явуулж буй үйл ажиллагаа нь төрийн бус, харин түүний тодорхой хэсэг (энэхүү хэсгийг төр нь нутгийн өөрөө удирдах байгууллагад хуулиар шилжүүлнэ) төрийн ба нутгийн ашиг сонирхлууд нь бие даасан байдлаар зэрэгцэн оршиж, мөн хоорондоо уялдаатай байж болно”²⁷ хэмээн үзсэн. М.Сандаг-Очир Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, нутгийн захиргааны байгууллагыг зарим шинжүүдээр ялган тодорхойлж орон нутгийн бүх асуудлыг бие даан шийдвэрлэх, төрийн удирдлагаас тусдаа байх зэргийг авч үзжээ.

2001 оны 11 сарын 9-ний өдөр Монголын нутгийн удирдлагын II их хурлаар Нутгийн өөрөө удирдах ёсны Монгол улсын тунхаг бичгийг сайшаан баталсан ба энэ нь орон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагуудын Олон улсын холбооны 31 дүгээр бага хурлаас Торонто хотноо 1993 онд баталсан “Нутгийн өөрөө удирдах ёсны олон улсын тунхаг”-ийн үзэл санааг дэмжсэн байдаг. Уг баримт бичгийн 3-р зүйлд “Нутаг дэвсгэрийн аливаа нэгжид оршин суугчид өөрсдийн амьдрал аж ахуйд хамаарах бүхий л асуудлыг ардчилсан шууд, нууц, тэгш, тогтмол хугацааны, бүх нийтийг хамарсан сонгуулиар сонгон байгуулсан төлөөллийн байгууллаараа дамжуулан өөрсдийн итгэл үнэмшил, нийтийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн хөрөнгө мөнгөнийхөө хэмжээнд, хууль тогтоох дээд байгууллагаас батлан гаргасан хууль тогтоомжийн хүрээнд шийдвэрлэн зохицуулах эрх мэдлийг нутгийн өөрөө удирдах ёс хэмээнэ” гэж тодорхойлжээ²⁸.

Дээрх тодорхойлолтуудаас үзэхэд нутгийн өөрөө удирдах ёс нь дараах үндсэн шинжүүдтэй байна. Үүнд:

- Нутгийн өөрөө удирдах ёс бол жам ёсны эрх зүйн үнэт зүйлс төдийгүй ардчилсан Үндсэн хуульт ёсны чухал илэрхийлэл мөн.
- Нутгийн иргэдийн эрхийг хамгаалсан нутаг дэвсгэрийн бие даасан зохион байгуулалтын дээд хэлбэр мөн.

²⁵ Монгол Улсын үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. Тохимол II. УБ., 2000. тал 20

²⁶ Төмөр С. Монгол улсын үндсэн хуулийн эрх зүй: Нутгийн өөрөө удирдах ёс онол, туршлага, хэтийн төлөв. УБ., 2004. тал 16

²⁷ Д.Ганзориг. Нутгийн өөрөө удирдах ёсны онол, практикийн зарим асуудалд. “Эрх зүй” сэтгүүл. УБ., 2001. № 6-7. тал 86

²⁸ Тунгалаг О. Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал-гүүнтэй холбоотой зарим асуудлууд. УБ., 2012. тал 11

- Орон нутгийн байгууллагын өөрт нь хамаарах асуудлуудыг тухайн нутаг дэвсгэрийн оршин суугчид, иргэдийн сайн сайхны төлөө зохицуулан хэрэгжүүлэх эрх, чадварыг нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагад хадгалах.
- Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага бол нутгийн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлогч, шийдвэр гаргач, хяналт хэрэгжүүлэгч байгууллага мөн.
- Энэхүү эрхийг чөлөөтэй, нууц, тэгш, шууд, бүх нийтийн сонгуулиар сонгогдсон гишүүдээс бүрдсэн, өөрсдийн өмнө хариуцлага хүлээх гүйцэтгэх байгууллагатай Зөвлөл буюу Хуралд эдлүүлэх.
- Нутаг дэвсгэрийн байгууллага мөн бөгөөд энэ нь төрийн бус боловч эрх зүйн статусын зарим хосолсон шинжийг өөртөө агуулсан байхыг үгүйсгэх аргагүй юм.
- Эрх зүйн төдийгүй, улс төр, эдийн засаг, соёл, уламжлал, зан заншил зэргийг цогц байдлаар өөртөө агуулсан хэв шинжийг илэрхийлдэг.

Дүгнэлт

Эцэст дүгнэхэд нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагын тогтолцооны үүсэл хөгжил нь суурин болон нүүдлийн соёл иргэншил оршин тогтсонтой холбоотой байна. Тухайн үедээ нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагын хөгжилд том хувь нэмэр оруулсан гол үйл явдал нь Францад гарсан хувьсгал байжээ. Энэ үед Европын орнуудад ч гэсэн засаглалын шинэ хэлбэр бий болгох зайлшгүй шаардлагыг дэвшүүлэн тавьж байжээ. XIX зуунд нутгийн өөрөө удирдах ёсны онолын үндсийг А.Токвиль, Ф.Штейн, Р.Гнейст нарын зэрэг эрдэмтэд өөрсдийн бүтээлд тодорхой тусгаж байжээ.

Ардчилсан нийгмийн нэг онцлог нь нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагаа өөрсдөө сонгож, төрийн болон орон нутгийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан үйл ажиллагаанд оролцдог юм²⁹. Нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллага нь тухайн нутаг дэвсгэрийн хамт олны нийгмийн асуудал болон тэдний эрх ашгийг хуулийн хүрээнд бие даан шийдвэрлэж чаддаг, өөрөө хариуцлагаа үүрэх чадвартай, өөрийн гэсэн өмчтэй, иргэдийн төлөөллийн нөгөө талаас төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч байгууллага юм.

НӨУЁ-ны тухай Европын Хартийн 3 дугаар зүйл буюу “НӨУЁ-ны ойлголт” гэсэн хэсэгт: “НӨУЁ гэдэг нь нутаг дэвсгэрийн бие даасан хамтлагаас өөрийн хариуцлага дор төрийн хэргийн үлэмж хэсгийг тухайн орон нутагт оршин суугаа иргэдийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн, хуулийн хүрээнд шийдвэрлэх, удирдлагыг хэрэгжүүлэх эрх, бодит чадвар юм” гэжээ.

Нутгийн өөрөө удирдах ёс гэдэг нь тухайн орон нутгийн уугуул иргэд, оршин суугчид өөрсдийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээний асуудлыг өөрсдөө бие даан хэлэлцэж, шийдвэрлэх, татварын бодлогоор дамжуулж өөрсдийн төсвөө бүрдүүлэх, иргэдийн сонгуулийн байгууллагаар дамжуулж нутгийн удирдлагыг дангаараа буюу төрөөс шилжүүлсэн зарим чиг үүргийн хүрээнд хэрэгжүүлэх

²⁹ Бямбачулуун Ц. “Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын чадавхийг дээшлүүлэх нь” сэдэвт Баруун бүсийн онол, практикийн бага хурал. НӨУЁ-ны байгууллагын сонгууль. /Эмхэтгэл/. УБ., 2006. тал 301

чадавхи бүхий Үндсэн хуульт ёсны байгууллага, ардчилсан ёсны илэрхийлэл мөн” гэж тодорхойлж болох юм.

Нутгийн өөрөө удирдах ёсыг зөв ойлгож, түүний мөн чанарыг нээн илрүүлснээр тухайн институцийн хөгжлийн онцлог, хандлагыг бодитойгоор авч үзэх, тодорхойлох боломж бүрдэнэ.

Abstract

The concept, origin, development, ideas of local self-government, and the views of scholars and researchers are mentioned.

Ашигласан ном, материал

Батболд Ц. “Нутгийн удирдлагын шинэтгэлийн асуудалд: төвлөрлийг сааруулах нь” Төрийн албан хаагчийн ширээний ном-хамтын бүтээл. УБ., 2017 он

Батболд Ц. “Нутгийн удирдлага дахь сонгууль, томилогоо, эрх мэдлийн хуваарилалт, үүрэг, хариуцлагын тогтолцоо” /Үр нөлөө бүхий нутгийн удирдлагын тогтолцоо: Монгол улсын орон нутгийн бодлогын зөвлөмж. УБ., 2017 он

Батболд Су. “Орон нутгийн бие даасан байдлыг дээшлүүлэх асуудал”. УБ., 2010 он
Бямбачулуун Ц. “Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын чадавхийг дээшлүүлэх нь” сэдэвт Баруун бүсийн онол, практикийн бага хурал. НӨУЁ-ны байгууллагын сонгууль. /Илтгэлийн эмхэтгэл/. УБ., 2006 он

Ганзориг Д. “Нутгийн өөрөө удирдах ёсны онол, практикийн зарим асуудалд” Эрх зүй сэтгүүл. УБ., 2000 он

Чимид, Б. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн мэдлэг, УБ., 2008 он

Төмөр, С. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн эрх зүй, УБ., 2004 он

Шарбанди Б. Удирдахуй ба нутгийн удирдлагын зарим асуудалд. УБ., 2010 он

Сандаг-Очир М. Нутгийн удирдлага. УБ., 2003 он

Салватор Шиаво-Кампо ба Пачампет Сундарам Иргэддээ үйлчилж, төрт ёсны үнэт зүйлсээ хадгалах: Өрсөлдөөнт Ертөнцөд Төрийн Захиргааг Сайжруулах нь. I дэвтэр. Орч. Ц. Даваадулам, Ган. Батбаяр. УБ., 2011 он

Ширэндэв Д. Монгол улсын нутгийн өөрөө удирдах ёс, түүний эрх зүйн зохицуулалтын үндсэн асуудал. УБ., 2013 он

МУИС Нийтийн удирдлага. УБ., 2018 он

МУШУТИС Төрийн удирдлага. УБ., 2019 он

Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгох нь: Судалгааны үр дүн, бодлогын зөвлөмж. УБ., 2019 он

Төрийн байгуулал судлал. Монгол дахь Конрад-Аденауэр сан. УБ., 2018 он

Гадаад хэлээр:

Article 38 and 39 “Belgium 1831 (rev.2012)”. Constitute. Retrieved 30 March 2015

А. Токвиль “Демократия в Америке”. Прогресс. М. 1992

В.П.Безобразов Земские учреждения и самоуправления. М. 1874

Государственное и административное устройство Германий- Сб. Международных терминов из области права и управления. Немецко-Русский. Серия Р., Мюнхен-Бонн, 1993

- Локк Ж. Избранные Философские Произведения М. 1960
- Коркунов Н.М. Русское государственное право. Спб., 1909
- Лазаревский Н.И. Самоуправление мелькой земской единицы. Спб.,1903
- Фадеев В.И. Муниципальное право России. М.,Юрист, 1994, с.21
- Европейская Хартия о местном самоуправлений. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М. 2000
1. Heinrich Scholler, Hans Stimpfl. Kommunale selbstverwaltung Munchen. 1995
 2. Hill D.M. Democratic Theory and Local Government L. 1974